

## محمد بن حسین کرجی



### ریاضی دان ایرانی

تا چندی پیش وی را به غلط کرخی می نامیدند و او را به «کرخ» واقع در حومه‌ی بغداد منسوب می کردند و از اهل عراق می شمردند. وی از ریاضیدانان بزرگ ایران در نیمه‌ی دوم سده‌ی چهارم و اوایل سده‌ی پنجم و از مردم کرج (واقع در نزدیکی تهران کنونی) بوده است. ظاهراً کرجی در شهر ری که در آن زمان مرکز دانشمندان بوده به تحصیل پرداخته و سپس به بغداد رفته و با ابوغالب محمد بن علی بن خلف واسطی ملقب به فخر الملک (متوفی به سال ۴۰۷) و وزیر بهاء الدوله<sup>۱</sup> و وزیر پسر او سلطان الدوله<sup>۲</sup> ارتباط داشته و کتاب معروف خود الفخری را به نام وی نوشته است. کرجی در حدود سال ۴۰۳ یا پیش از آن تاریخ از عراق به زادگاه خود بازگشته و برای ابوغانم معروف بن محمد<sup>۳</sup> کتابی در بای «استخراج آب‌های پنهانی»<sup>۴</sup> نوشته است.

کرجی در مقدمه‌ی کتاب انباط المیاء الخفیه = استخراج آب‌های پنهانی نوشته است:

«چون به سرزمین عراق وارد شدم و مردم آن دیار را از کوچک و بزرگ دوستدار دانش دیدم، دریافتم که دانش و اهل دانش را بزرگ و محترم می‌شمارند، در مدتی که در آن جا بودم تصنیفی در حساب و هندسه پرداختم. سرانجام وقتی به سرزمین جبل (=طبرستان) بازگشتم مطالبی که از اوضاع عراق تصنیف کرده بودم در جبل گم شد و ناپدید گشت. شعله‌ی اشتیاق تصنیف فرو نشست و طبع آماده به تألیف فرو افسرد تا آن که خدا سرزمین جبل و مردم آن را به دیدار مولانا الوزير، رئیس، السیدالاجل المنتصور ولی النعم ابوغانم معروف بن محمد یاری فرمود.»

از عبارات فوق نتیجه می‌شود که اولاً کرجی از اهل عراق نبوده بلکه از زادگاه خود بدانجا سفر کرده و بعد هم به طبرستان مراجعت کرده است. ثانیاً تاریخ مراجعت کرجی را از عراق به ایران می‌توان در حدود سال ۴۰۳ یا کمی قبل از آن دانست. زیرا ابوغانم معروف بن محمد وزیر منوچهر بن قابوس بوده و منوچهر از سال ۴۰۳ به بعد سلطنت کرده است و به طوری که از نوشته‌ی کرجی برمی‌آید وی پیش از وزارت ابوغانم به طبرستان بازگشته است.

کرجی در کتاب استخراج آب‌های پنهانی از مشاهدات خود در بعضی از شهرهای ایران و از جمله ساوه و اصفهان گفت و گو کرده است. سوتر تاریخ وفات کرجی را در حدود سال ۴۲۰ تعیین کرده است.

### آثار ریاضی موجود کرجی

#### ۱. الفخری فی (صناعة) الجبر و المقابله

این کتاب از جهت تاریخ ریاضیات مهم است. زیرا علاوه بر آن که بسیاری از مطالب آن بدیع و تازه است مؤلف این کتاب را با شرح چگونگی محاسبات جبری شروع کرده و فصلی را به این بحث اختصاص داده که در کتاب‌های جبر پیش از وی دیده نمی‌شود.